

А.Ж. Дюсенова ^{1*}, А.Р. Мандыкаева ¹, А. Оздугру ²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Қазақстан, Астана қ.)

²Үскүдар университеті (Түркия, Стамбул)

БІЛІМ АЛУШЫ ҚАНДАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕЛЛЕКТИСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақала білім алушы-қандастардың Холл сауалнамасын қолдана отырып, әлеуметтік интеллектісінің психологиялық ерекшелігін анықтауға арналған. Зерттеу нысаны – Торайғыров атындағы білім алушы-қандастар. Зерттеудің мақсатын – білім алушы қандастардың әлеуметтік интеллектісінің психологиялық ерекшеліктерін анықтау.

Білім алушылар университетке түскен кезде тек білім алып қоймай, сонымен қатар әлеуметтік ортада өзара әрекеттесіп, әртүрлі жетістіктерге жету, басқаларды түсіну, басқалардың көңіл күйін түсіну керек. Қандастарды Қазақстанға тартудың бірден бір бағыты ол – білім. Қоғамда өмір сүру, бейімделу – ол әр адамның қажеттілігі. Әр ортада әлеуметтік қарым-қатынасты дамыту және сақтау, кездесетін қақтығыстар мен келіспеушіліктерді жеңу, өзін және басқаның мінез-құлқын түсіну, тиімді өзара әрекеттесу, басқара алу – білім алушы-қандастар үшін әлеуметтік интеллектісін пайдалану қажет. Зерттеу жұмысы ағымдағы жылы басталғандықтан, білім алушы-қандастардың әлеуметтік интеллектісін Холл модификациясында «Әлеуметтік интеллект» сауалнамасын қолдана отырып, анықтауды жөн көрдік. Зерттеуге университеттегі дайындық бөлімінің және 1-3 курсына оқитын 30 білім алушы-қандастар қатысты. Зерттеу бойынша білім алушы қандастардың Холл модификациясында «Әлеуметтік интеллект» сауалнамасында көрсетілген көрсеткіштердің деңгейлері анықталады. Анықталған көрсеткіштеріне қарай, зерттеудің келесі бөлімдерінде білім алушы-қандастардың арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесу, яғни әлеуметтік интеллектісін дамыту үшін әртүрлі іс-шараларды ұйымдастыру жұмыстарын қарастыру ұсыныстары келтіріледі.

Түйін сөздер: әлеуметтік интеллект; мінез-құлық, өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, эмпатия, коммуникабельділік, өзін-өзі мотивациялау.

Dyussenova A. ¹ Mandykayeva A. ¹, Özdoğru A. ²

¹L. N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan, Astana)

²Uskudar University (Istanbul, Turkey)

SPECIAL OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL INTELLIGENCE OF STUDENTS DIASPORA

Abstract

This article is devoted to identifying the specifics of the development of social intelligence of diaspora students using the Holl questionnaire. Students entering the university should not only gain knowledge, but also interact in a social environment, achieve various successes, understand others, understand the emotions of others. The purpose of the study is to study the development of social intelligence of students during their studies at the university. One of the directions of attracting diaspora to Kazakhstan is education. To live in society, to adapt is a necessity for every person. In each environment, it is necessary to develop and maintain social relations, overcome

emerging conflicts and disagreements, understand oneself and the behavior of another, interact effectively, be able to manage, it is necessary for diaspora students to use their social intelligence. Since the research work began this year, we decided to determine the social intelligence of the diaspora students using the questionnaire "social intelligence" in Holl's modification. The study involved 30 diaspora students enrolled in the 1st-3rd year and preparatory departments of the university. According to the results of the study, the levels of indicators indicated in the questionnaire "social intelligence" in the modification of the Holl of students are revealed. Depending on the identified indicators, the following articles will show proposals for the consideration of work on social interaction between students-diaspora, i.e. the organization of various activities for the development of social intelligence.

Keywords: Social intelligence; behavior, self-awareness, self-regulation, empathy, communication skills, self-motivation.

А. Ж. Дюсенова^{1}, А. Р. Мандыкаева¹, А. Оздугру²*

¹*Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева (Казахстан, г. Астана)*

²*Университет Ыскұдар (Түркия, Стамбул)*

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ОБУЧАЮЩИХСЯ-КАНДАСОВ

Аннотация

Данная статья предназначена для определения психологических особенностей социального интеллекта студентов с помощью опросника Холла. Предметом исследования являются обучающиеся-кандасы Торайгыров университета. Цель исследования - определить психологические особенности социального интеллекта студентов.

Когда студенты поступают в вуз, им необходимо не только учиться, но и взаимодействовать в социальной среде, добиваться различных достижений, понимать других, понимать душевное состояние других. Образование – один из основных способов привлечения кандасов в Казахстан. Живя в обществе, адаптация является потребностью каждого человека. Чтобы развивать и поддерживать социальные отношения в любой среде, преодолевать конфликты и разногласия, понимать себя и чужое поведение, эффективно взаимодействовать, уметь управлять. Поскольку исследовательская работа началась в этом году, мы решили определить социальный интеллект студентов-кандасов с помощью модификации Холла опросника «Социальный интеллект». В исследовании приняли участие 30 студентов подготовительного отделения и 1-3 курсов вуза. По данным исследования определены уровни показателей, показанных в опросе «Социальный интеллект» в модификации Холла. На основе определенных показателей в следующих разделах исследования даются предложения по рассмотрению работы по организации различных мероприятий по развитию социального интеллекта, то есть социального взаимодействия между учащимися.

Ключевые слова: Социальный интеллект; поведение, самопознание, саморегуляция, эмпатия, коммуникабельность, самомотивация.

Кіріспе

Қандастардың жоғары білім алуы мемлекет саясатының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Сондықтан, 1998 жылдан бастап Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік қазақ диаспорасының өкілдері үшін, олардың оқуға дайындық сапасын арттыру және қазақстандық жоғары білім беру жүйесіне бейімделу процесін оңтайландыру мақсатында дайындық бөлімдері жұмысын бастады, бұл жоғары оқу орнына түсетін білім алушы-қандастардың санын айтарлықтай ұлғайтуға мүмкіндік береді. Бірақ білім беру ортасына тез бейімделу мүмкін емес, бұл тұлғаның дамуындағы қиындықпен келетін

кезендерінің бірі болып табылады. Қазақстан тарихи Отаны болса да, өзінің үйреншікті, қалыпты ортасынан, басқа ортаға үйреніп кету, айналадағы адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасау, олардың мінез-құлқына түсіну, әлеуметтік өзара әрекеттесудің табысты жүруі, жаңа ортада өзін түсіну, жетілдіру, басқа адамдардың психологиясын, қызығушылығын, құндылықтарды, мүдделерді, олар үшін уайымдау әрекетін сезіну, былайша айтқанда әлеуметтік интеллектісін жетілдіру керек.

Мақаланың мақсаты – білім алушы-қандастардың әлеуметтік интеллектісін анықтау.

Әлеуметтік интеллект психикалық күйлер тұрғысынан басқа адамдардың мінез-құлқын түсіну қабілетін қамтиды. Психикалық күйлерге қоршаған ортадағы өзара әрекеттесу үшін ойлар, мінез-құлық, тілектер, ниеттер, сенімдер жатады. Қоршаған ортаға немесе қоғамға күрделі әлеуметтік топтар да, жақын қарым-қатынас топтары да кіреді. Ол басқалардың не сезінетінін, ойлайтынын және өзін қалай ұстайтынын болжайды. Осылайша, бұл қоғамның әлеуметтік мәселелері бойынша жеке білім қоры болып табылады (Стернберг; Хабиб, Салим және Махмуд) [1].

Негізгі бөлім.

Интеллект ұғымы тек тесттік тапсырмаларды шешу нәтижесі ғана емес адамның өзін және басқала адамдарды түсіну және бағалау көрінуі мүмкін. Әлеуметтік интеллект жайлы Л. Гуттман (адамның мінез-құлқын бағалау), Дж. Гилфорд (интеллект әрекеті мазмұны нақты, символдық, семантикалық, мінез-құлықтық бөлінеді), Г. Айзенк интеллект түсінігін «биологиялық интеллект», «әлеуметтік интеллект», «психометриялық интеллект» деп шектеді, Ф. Чапин «әлеуметтік интуиция» деген құбылыс деп жазды. Д. Векслер әлеуметтік интеллект адамның қоғамдық өмірге бейімделу дәрежесі ретінде анықтады.

«Әлеуметтік интеллект» ұғымы алғаш рет 1920 жылы Э Торндайк психологиясына енгізді. Оның ойы бойынша әлеуметтік интеллект адамдарды түсіну және қарым-қатынасты сауатты құру қабілеті ретінде анықтады.

Е. А. Федорова көпжылдық зерттеулердің нәтижесінде 30 - дан астам әлеуметтік интеллект теориялары бөлініп, оларды келесі тәсілдерге жинақтады:

1. Әлеуметтік интеллект әлеуметтік өзара әрекеттесуде жүзеге асырылатын және жалпы интеллектке тәуелсіз танымдық және мінез-құлық қабілеттерінің жиынтығы ретінде (Д. Векслер, Е.П. Вернон, Дж. Гилфорд, О.Джон, С. Космитский, Э. Торндайк, Г. Олпорт, Г.П. Геранюшкина және т. б.).

2. Әлеуметтік интеллект академиялық интеллект негізінде қалыптасатын және онымен тығыз байланысты интеллект ретінде (Г.Айзенк, Р. Селман, Л.И. Анцыферова, Н.В. Бачманов, М.И. Бобнева, Н. А. Стафурина, О. Б. Чеснокова, А. Л. Южанинова және т. б.).

Әлеуметтік интеллект "әлеуметтік ойлаудың" синонимі ретінде (Дж. Годфруа, Д. Майерс және т.б.).

4. Әлеуметтік интеллект «даналық» және «практикалық ойлау» ұғымдарының синонимі ретінде (П. Балтес, С. Халлидей, М. Чандлер, Б. М. Теплов, Л. И. Уманский, М. А. Холодная және т. б.).

5. Әлеуметтік интеллект табысты тұлғааралық қарым-қатынастың негізі ретінде (Ю. Н. Емельянов, Е.С. Михайлова, В. Н. Куницына және т. б.) [2].

6. Әлеуметтік интеллекттің құрамдас бөлігі ретінде эмоционалды интеллектті зерттеу (Бауэр, Д. Гоулман және басқалар).

Әлеуметтік интеллект қоғамдағы басқа адамның бейімделуіне және танылуына бағытталған интеллект түрлерінің бірі ретінде (Х. Гарднер, Р. Стернберг, В.Н. Дружинин, В. А. Лабунская, К. А. Кудрявцева және т. б [3]).

Әлеуметтік интеллектіні эмоционалды, мінез- құлық қабілеттерімен, тұлғааралық қарым-қатынаспен, бейімделумен, әлеуметтік сәйкестендірген Қазақстан ғалымдарының да еңбектерінде қарастырылды (А.Р. Ерментаева., Х.Т. Шерьязданова, Н.Қ. Токсанбаева, М.Д. Ауренова, Р.А. Мандыкаева, К.С. Кенжебаева, С. А. Тукебаева, А. Н. Умирбекова, Адилова В.Х , А.С. Самекин.

Отандық психолог ғалым А.С. Самекин кандидаттық диссертациясында «Әлеуметтік интеллект тұлғааралық таным факторы ретінде» орыс және шетелдік психологиядағы әлеуметтік интеллектті зерттеудегі негізгі психологиялық тәсілдерді талдау және салыстыру жүргізіледі:

1. Әлеуметтік интеллект – бұл «адамдарды түсіну және басқару, адами қарым-қатынаста ақылмен әрекет ету».

2. Әлеуметтік интеллект – «жалпы адамдармен, қоғамдағы әлеуметтік техникалар мен бостандықтармен жұмыс істеу қабілеті, әлеуметтік заттарды білу, топтың басқа мүшелерінің мінез-құлқына сезімталдық, сонымен қатар бейтаныс адамдардың уақытша көңіл-күйін немесе жасырын жеке қасиеттерін қалау».

3. Әлеуметтік интеллект-бұл «ерекше» «әлеуметтік сыйлық», ол адамдармен қарым-қатынастың тегістігін қамтамасыз етеді, оның өнімі-түсіну тереңдігі емес, әлеуметтік бейімделу.

4. Әлеуметтік интеллект-адамның адам өміріне бейімделуі.

5. Әлеуметтік интеллект-бұл коммуникативті құзыреттілікке байланысты әлеуметтік-перцептивті құбылыс.

6. Әлеуметтік интеллект-бұл әлеуметтік бағдарлау құралы және адамдардың әлеуметтік өзара әрекеттесуінің жетекші факторы.

7. Әлеуметтік интеллект-бұл психикалық өзін-өзі басқару механизмі, адамның мінез-құлқын және оның басқа адамдармен қарым-қатынасын реттейтін ақыл-ой функцияларының жиынтығы.

8. Әлеуметтік интеллект – бұл әлеуметтік саладағы күрделі қатынастар мен тәуелділіктерді қарау және ұстау арқылы көрінетін қабілет.

9. Әлеуметтік интеллект – бұл өзін-өзі, басқа адамдар мен олардың қарым-қатынастарын түсіну, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынасты болжау қабілетінде көрінетін ойлау процестерінің, аффективті жауаптың және тәжірибенің ерекшеліктеріне негізделген тұрақты қабілет.

10. Әлеуметтік интеллект үш өлшемде көрінетін әлеуметтік қабілет ретінде: әлеуметтік-перцептивті қабілеттер, әлеуметтік қиял, сондай-ақ қарым-қатынастың әлеуметтік техникасы [4].

Әлеуметтік интеллекттің келесі анықтамасы ұсынылды (В.Н. Куницына).

Әлеуметтік интеллект – бұл өзін-өзі реттеу процестерінің энергетикалық қауіпсіздігі деңгейін қоса алғанда, зияткерлік, жеке, коммуникативті және мінез-құлық қасиеттерінің жиынтығы негізінде пайда болатын. Бұл ұл белгілер тұлғааралық жағдайлардың дамуын болжауды, ақпарат пен мінез-құлықты түсіндіруді, әлеуметтік өзара әрекеттесуге және шешім қабылдауға дайын болуды анықтайды.

Бұл қабілет, сайып келгенде, өзімен және қоршаған ортамен үйлесімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік интеллектте жеке шектеулер үлкен рөл атқарады; яғни оның жеке компоненті өте үлкен.

Әлеуметтік интеллекттің негізгі функциялары::

- өзгермелі жағдайларда адекваттылықты, бейімділікті қамтамасыз ету;
- тактикалық және стратегиялық бағыттарда табысты өзара іс-қимыл бағдарламалары мен жоспарларын қалыптастыру, ағымдағы міндеттерді шешу;
- тұлғааралық оқиғаларды жоспарлау және олардың дамуын болжау;
- мотивациялық функция;
- әлеуметтік құзыреттілікті кеңейту;
- өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тану, өзін-өзі оқыту.

Әлеуметтік интеллекттің негізгі интегралды функцияларының бірі – қарым-қатынастың деңгейі мен сипатын түсіну негізінде ұзақ мерзімді қарым-қатынасты және даму перспективасымен оң өзара әсерді қалыптастыру.

Әлеуметтік интеллект белгілі бір уақыт кезеңі үшін әлеуметтік-экологиялық факторларды анықтайды, әлеуметтік өзара әрекеттесудің жеткіліктілігі мен табыстылық

деңгейін анықтайды, сонымен қатар оны эмоционалды кернеулерге, стресске психологиялық ыңғайсыздыққа, төтенше жағдайларға, тұлғалық дағдарыстарға энергия шоғырлануын және қарсылықты қажет ететін жағдайларда сақтауға мүмкіндік береді.

Сонымен, әлеуметтік интеллект – бұл жеке тәжірибедегі әлеуметтік дағдылар мен икемділікті дамытуды жеңілдететін жеке бейімділіктер, қабілеттер, қасиеттер, әрекеттер мен байланыстар. Әлеуметтік интеллектінің жоғары деңгейі бар адамның ерекшелігі мен белгісі оның барлық аспектілерінде жеткілікті әлеуметтік құзыреттілік болып табылады. Күтпеген дағдарыстарды, ұзаққа созылған күйзелістерді, өзін-өзі бағалауға қауіп төндіретін жағдайларды жеңуге көмектесетін әлеуметтік интеллекттің жұмылдыру функциясы өте маңызды. Әлеуметтік интеллект адамға тұлғааралық оқиғалардың дамуын болжауға көмектеседі, түйсікті, парасаттылықты күшейтеді және психологиялық төзімділікті қамтамасыз етеді. Жалпы интеллект құрылымынан айырмашылығы, әлеуметтік интеллект құрылымында жеке қасиеттер мен өзін-өзі тану сипаттамалары үлкен рөл атқарады, олар «жабық» болмауы керек, психологиялық қорғаныс кешендерімен және кедергілерімен толып кетпеуі керек. Сондықтан авторитарлық адам әлеуметтік интеллект дамуының жоғары деңгейіне сирек жетеді, адамдармен қарым-қатынаста аз білетін қиындықтарға ие, адамдарды, әсіресе қарама-қарсы жынысты жақсы түсінбейді (және жиі қорқады), жиі қате түрде сол немесе басқа ниеттер мен мотивтерді жатқызады.

Мұндай адамның өзін-өзі тануы оның дамымауы, жеке құндылықтардың қалыптаспауы, жоғары сәйкестік, агрессивті табиғаттың бейсаналық мотивациясының басым болуына байланысты кешендерге толы.

Агрессивтілік адамдармен қалыпты қарым-қатынас орнатуға кедергі келтіреді, шиеленіс, күдік негативизмде, сыншылықта, қызғанышта, реніште көрінеді.

Авторитаризм және агрессивтілік-коммуникативтік дағдылар, ұялшақтық немесе оқшауланудың дамымауынан гөрі адамдармен тіл табысу және қарым-қатынаста жүру қабілетін дамытуға елеулі кедергі.

Әлеуметтік интеллект дамуының жоғары деңгейі гуманистік бағдармен ерекшеленеді: оның тасымалдаушысы – өзін-өзі бағалауы бар, өзін-өзі қамтамасыз ететін, жақсы бейімделген, дамыған өзін-өзі бағалауы, жоғары әлеуметтік әлеуеті бар, басқаларға жағымды әсер ету қабілетінде көрінетін әлеуметтік жетілген тұлға [5].

Әлеуметтік интеллект үш фактордың негізінде өлшенеді: әлеуметтік ақпарат, әлеуметтік дағдылар және әлеуметтік хабардар процесі. Вербальді және вербальді емес қарым-қатынас жасау қабілеті әлеуметтік ақпаратты өңдеу болып саналады; әлеуметтік дағдылар негізгі қарым-қатынас дағдыларын білуді қамтиды, ал әлеуметтік хабардар қоғамның әртүрлі жағдайларында білім алушының мінез-құлқын өлшейді (Сильвера, Мартинуссен және Дал) [6].

Әлеуметтік жағынан мықты студенттер оқуда жақсы нәтижелерге қол жеткізе алады. Олар құрдастарынан және қоғамнан көбірек идеялар алады. Олар қоғамнан өзіндік мотивация алады. Оларды қолдайтын және жеке мүдделері мен мінез-құлқына сәйкес келетін қарым-қатынас орнатуға тырысады [7]. Оқу ортасында әлеуметтік дағдылар жағымды қарым-қатынасты дамыту және сақтау және студенттер арасындағы дауларды шешу үшін қажет. Оқу орындары өз оқушыларының әлеуметтік дағдыларын дамыту үшін көбірек едәуір жұмыс жасауда. Бұл олардың тәжірибелік өмірінде жақсы жұмыс істеуге көмектеседі (Хопкинс және Билимория) [8].

Өзін-өзі реттеу жеке адамдар үшін үлкен маңызға ие және олардың өмірінде маңызды рөл атқарады, өйткені бұл адамның өздері орындайтын тапсырмаларды орындауда жоғары жетістіктерге жетуіне және де білім, әлеуметтік дағдылар мен шешім қабылдау қабілетіне әкеледі. Сонымен қатар өзін-өзі реттеуге әкелетін пайымдаулар мен тәуелсіздікті сақтау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Өзін-өзі реттеу жас кезінен басталып, жас ұлғайған сайын дамиды (Маккейб пен Ганн) [9]. Дұрыс өзін-өзі реттеу адамдарға тәуелсіз болуға, өздеріне сенім артуға және өздерін қанағаттанатындай етіп дұрыс бағыттауға көмектеседі.

Мюррей мен Розенбаум өзін-өзі реттеуді мектепте, қарым-қатынаста және жұмыста жетістікке жету үшін ойлар мен сезімдерді басқару актісі ретінде анықтады [10]. Сонымен қатар, оқушылардың сыртқы мінез-құлық пен ақыл - ой әрекетін сынау және бағалау қабілеті ретінде қарастырды; Аль-Раб'а және Мукабленің пікірінше, өзін-өзі реттеу – бұл адамның оқуды түсіну, білімі мен тенденцияларын дамыту, эмоционалды мінез-құлықты бақылау, топқа шоғырлану және белсенді қатысу және де мақсатқа жетудегі прогресті бақылау қабілеті [11].

Уэбб және т.б. өзін-өзі реттеуді бақылау механизмі деп атады, бұл білім алушыға мақсатты әрекеттерге қатысу үшін зейінді, эмоцияны, мінез-құлықты және қабылдауды басқаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Парк және т. б. өзін - өзі реттеу – бұл танымдық, мінез-құлық және эмоционалды дағдылар, адамдарға қажетті мақсаттарға жету үшін тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді, әсіресе стресс жағдайында деп анықтады [12].

Әлеуметтік интеллект – бұл «басқаларды түсіну және өзара әрекеттесу, олардың мінез-құлқын өз және әлеуметтік пайдаға жету үшін түсіндіру және бейімдеу мүмкіндігі» (Аль-Джанаби) [13]. Әлеуметтік интеллект адамның өмірдегі, әсіресе әлеуметтік өмірдегі сәттілігі үшін маңызды өзгерісі болып табылады және бұл жетістік олардың жеке басына әсер етеді, өйткені олар өз қабілеттеріне сенімді және тұрақты болады жағымды өзін-өзі бағалайды [14].

Әлеуметтік интеллект-бұл адамдардың дұрыс қарым-қатынас жасау, түсіну, жетілдіру, когнитивті, эмоционалды, мінез-құлық процестерін қолдану қабілеті [15].

Әлеуметтік интеллект адамның басқалармен сәтті қарым-қатынасын, басқалардың мінез-құлқын болжау қабілетін қамтамасыз ететін ерекше қабілет ретінде анықталады немесе оны адамның коммуникативті құзыреттілігінің когнитивті негізі деп атауға болады. [16]

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеуге 17-21 жас аралығындағы 30 білім алушы-қандас қатысты. Білім алушы-қандарстардың әлеуметтік интеллектісін диагностикалауға Холл модификациясында «Әлеуметтік интеллект» тестін таңдап, білім-алушылардан сауалнама алдық.

П. Ильиннің еңбегінде Н. Холл әдісі кеңінен қолданылады [2]. Н. Холл бұл әдісті эмоционалды салада ұсынылуы мүмкін жеке тұлғаның қарым-қатынасын түсінудің негізгі қабілеттерін, сондай-ақ шешім қабылдау негізінде эмоцияларды басқару қабілетін анықтау үшін ұсынды. 5 масштабтан тұрады 30 мәлімдеме бар: 1) өзін-өзі тану шкаласы; 2) өзін-өзі реттеу шкаласы (эмоционалды сезімталдық, эмоционалды сәйкессіздік), 3) өзін-өзі мотивация шкаласы (өзінің эмоционалдық жай-күйін өз бетінше басқара білу қабілеті); 4) эмпатия шкаласы; 5) коммуникабельділік шкаласы (айналасындағы адамдардың эмоционалдық жай-күйіне әсер етуі). Әр тұжырым 6 балдық шкала бойынша жауап береді: -3 - тен бастап, «толығымен келіспеймін» дегенді +3-ке дейін «толық келісемін» дегенді білдіреді.

Өзін-өзі тану – адам өзінің күшті және әлсіз жақтарын біледі, оның құндылығын біледі. Мұндай адамдар нақты өзін-өзі бағалауға ие, өзін-өзі мақтауға немесе өзін-өзі өртеуге бейім емес. Сын жеткілікті түрде қабылданады: негізсіз – белгіленген, конструктивті – ішкі өзгерістердің белгісі ретінде қызмет етеді.

Өзін-өзі реттеу – Гоулман эмоциялар адам физиологиясының бөлігі екенін дәлелдейді, оларсыз өмір сүру мүмкін емес. Сонымен қатар, өз тәжірибеңіз ақылға бағынуы керек. Кез-келген эмоция ол туындаған жағдайлар мен жағдайларға сәйкес келуі керек. Эмоцияларды басу мүмкін емес, сондықтан оларды барлық даңқымен дұрыс емес жерде және дұрыс емес адамдармен көрсету мүмкін емес.

Өзін-өзі мотивациялау - мақсат қоюға және мақсатқа жетуге көмектесетін ерекше эмоционалды жағдай. Сауатты мотивацияны негіздейді барабар қарым-қатынасы қиындықтарға жолында табысқа мүмкіндік береді.

Коммуникабельділік – басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау, қажетті реакциялар тудыру мүмкіндігі. Дамыған әлеуметтік дағдылары бар адам мейірімді, кез-

келген қоғамда тіл табысады, әртүрлі кәсіптер мен әлеуметтік топтардағы адамдармен ортақ тіл таба алады.

Эмпатия – басқа адамдардың сезімдерін тану және жанашырлық. Бұл туа біткен сезім, көптеген адамдар басқа адамды түсінуге қабілетсіз. Олар «уайымдамаңыз», «назар аудармаңыз» деген ресми тіркестермен шектеледі. Эмпатикалық тұлға басқалардың қиындықтары мен қуаныштарын өздері арқылы өткізеді.

Нәтижелері мен талқылама

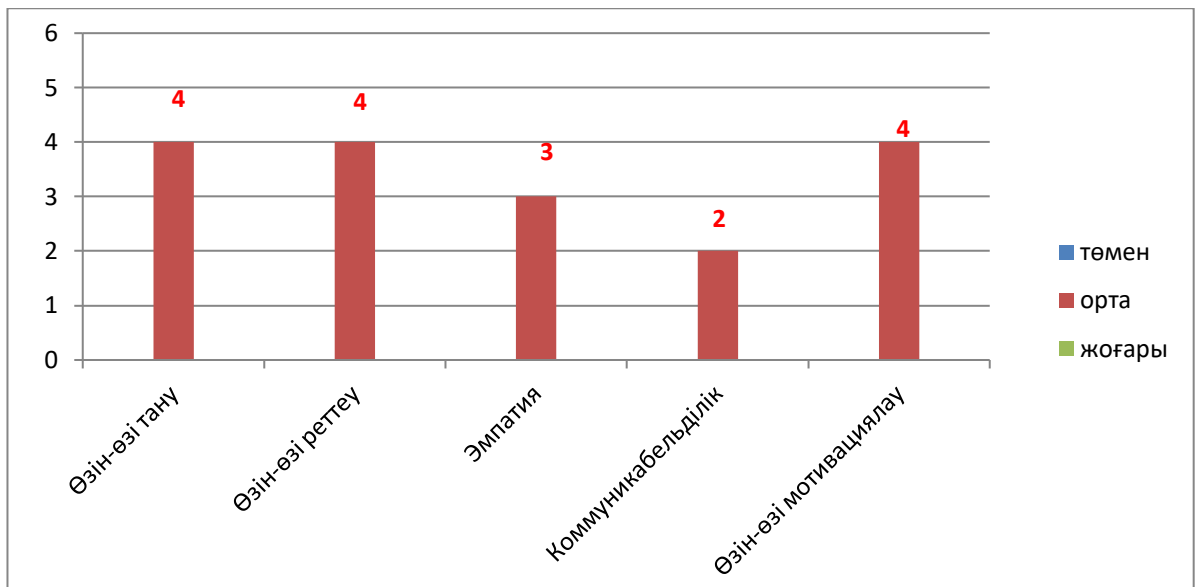
Жұмыста біз зерттелетін құбылыстың биологиялық және әлеуметтік шығу ерекшеліктерін тұтас көрініске, Куницина В. Н. және басқалар берген әлеуметтік интеллекттің анықтамасын байланыстыруға тырыстық. Біздің зерттеуімізде қарастырылған аспектілерді толық қамтиды. Әлеуметтік интеллект - өзін-өзі реттеу процестерінің энергетикалық қамтамасыз етілу деңгейін қоса алғанда, зияткерлік, тұлғалық, коммуникативтік және мінез-құлық ерекшеліктерінің кешені негізінде туындайтын жаһандық қабілет; бұл белгілер тұлғааралық жағдайлардың дамуын болжауға, ақпарат пен мінез-құлықты түсіндіруге, әлеуметтік өзара әрекеттесуге және шешім қабылдауға дайын болуға мүмкіндік береді. Бұл қабілет, сайып келгенде, өзімен және қоршаған ортамен үйлесімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді, яғни сәтті немесе тиімді әлеуметтік интеллект көптеген факторлардың қолайлы өзара әсерінің нәтижесі болып табылады.

Әлеуметтік интеллекттің бейімделгіш немесе өзгергіш рөлін тағы да анықтадық: әлеуметтік интеллект деңгейі неғұрлым жоғары болса, өзін-өзі реттеу, өзіне деген сенімділік және оқиғалар мен адамдарға әсер ету қабілеті соғұрлым дамыған болады. Әлеуметтік интеллекттің әрбір жоғары деңгейі шығармашылық, моральдық көзқарастар, өзін-өзі бағалау сияқты қасиеттердің дамуына сәйкес келеді. Әлеуметтік интеллект деңгейі неғұрлым төмен болса, соғұрлым ол ұялшақтық, рефлексивтілік, агрессивтілік, жеке проблемалар, сарқылу, коммуникативті емес және т. б.

Әдістеме 30 тұжырымнан тұрады және адамның толыққанды кәсіби және жеке дамуының маңызды шарты болып табылатын әлеуметтік интеллект компоненттерін анықтауға мүмкіндік береді («өзін-өзі тану», «өзін-өзі реттеу», «эмпатия», «коммуникабельділік», «өзін-өзі мотивациялау»). Техниканың сенімділігі өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі түсіну деңгейіне байланысты. Зерттеу нәтижелері төмендегі суретте көрсетілген (1 кесте).. Білім алушы-қандастардың әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінің орташа деңгейі екенін анықталды.

1-кесте – «Әлеуметтік интеллект» сауалнамасының нәтижелері

Көрсеткіш	Орта баллы	Даму деңгейі
Өзін-өзі тану	4	Орташа
Өзін-өзі реттеу	4	Орташа
Эмпатия	3	Орташа
Коммуникабельділік	2	Төмен
Өзін өзі мотивациялау	4	Орташа

1 сурет. «Әлеуметтік интеллект» сауалнамасының көрсеткіштері

Білім алушы-қандастардың әлеуметтік интеллектісін Холл модификациясында сауалнамасын қолдана отырып, анықтадық.

Өзін-өзі тану – бұл адамның өзінің жеке басының мәнін түсінуі, қоғамдағы орнын және әлемнің бүкіл бейнесін білуі. Бұл жеке эмоцияларды, сезімдер мен мінез-құлқық мотивтерін көру және талдау. Білім алушылардың өзін-өзі тану көрсеткіші 4 (орта) баллды құрайды, яғни олардың жеке және кәсіби жетістікке кедергі келтіретін эмоцияларын, мотивтері мен қажеттіліктерін түсінудің жеткіліксіз қалыптасқан қабілетін білдіреді.

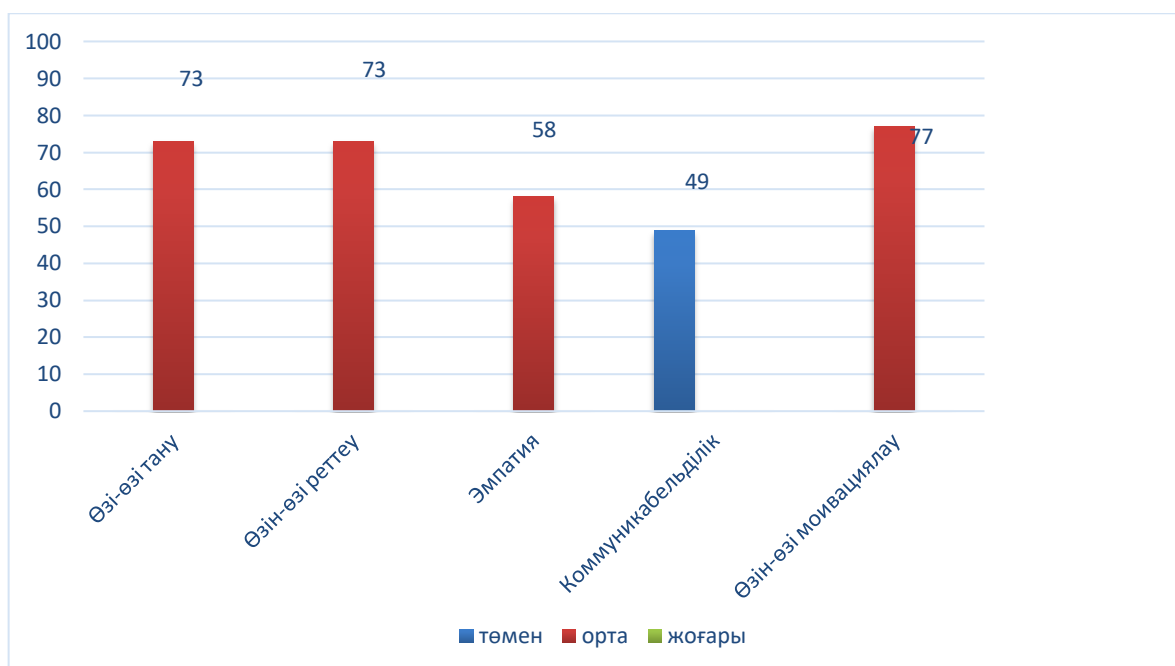
Өзін-өзі реттеу – адамның өзі туралы білімге негізделген мінез-құлқы мен іс-әрекетін бақылау, реттеу және түзету қабілеті. Өзін-өзі реттеу адамды қажетсіз мақсаттар үшін күш пен уақытты ысырап етуден қорғайды. Білім алушылардың өзін-өзі реттеу көрсеткіші 4 баллды (орта) дейгейін анықтадық, бұл эмоцияларды басқару қабілетінің жеткіліксіздігі кәсіби және әлеуметтік бейімделуіне қиындық тудыруы мүмкін.

Эмпатия - бұл басқа адамның эмоционалды жағдайын сезіну, оның тәжірибесінің дәрежесін түсіну қабілеті. Қандастардың эмпатия көрсеткіші 3 баллды (орта) көрсетті, бұл басқа адамдардың сезімдерін, мотивтерін, қажеттіліктерін түсіну қабілетінің орташа деңгейде екендігін, оқу, білім алу тиімді орындалуына кедергі келтіруі мүмкін.

Коммуникабельділік - бұл әртүрлі адамдармен ортақ тіл табуға мүмкіндік беретін қасиет. Бұл қарым-қатынас қабілеті. Коммуникабельділіктің көрсеткіші 2 баллды (төмен) құрайды.

Өзін-өзі мотивациялау - бұл адамды мақсатына жету үшін әрекет етуге итермелейтін ынталандыру кешені. Психологияда бұл құбылыс пайдалы әрекеттерді орындау үшін адамның ішкі қорларын жұмылдыратын фактор ретінде қарастырылады. Білім алушыларда өзін өзі мотивациялау көрсеткіші 4 баллды (орта) көрсетеді. Оқуда, қоғамға бейімделуді қиындату мүмкін.

Зерттеу нәтижесінде көріп отырғанымыздай, өзін-өзі тану көрсеткіші 73%, өзін-өзі реттеу 73%, эмпатия 58%, коммуникабельділік 49%, өзін-өзі мотивациялау 77% көрсетті, бұл білім алушы қандастарымыздың әлеуметтік интеллектісінің орта деңгейін сипаттайды. Бұл олардың келген ортаға әлі дұрыс бейімделмегенін, басқалармен қарым-қатынастағы даналығының дәрежесін, оның дұрыс құрылған өзара әрекеттесу арқылы тұлғааралық қарым-қатынаста өз мақсаттарына жету қабілетінің толыққанды түсіне алмай жүргендігін сипаттайды (2 сурет).

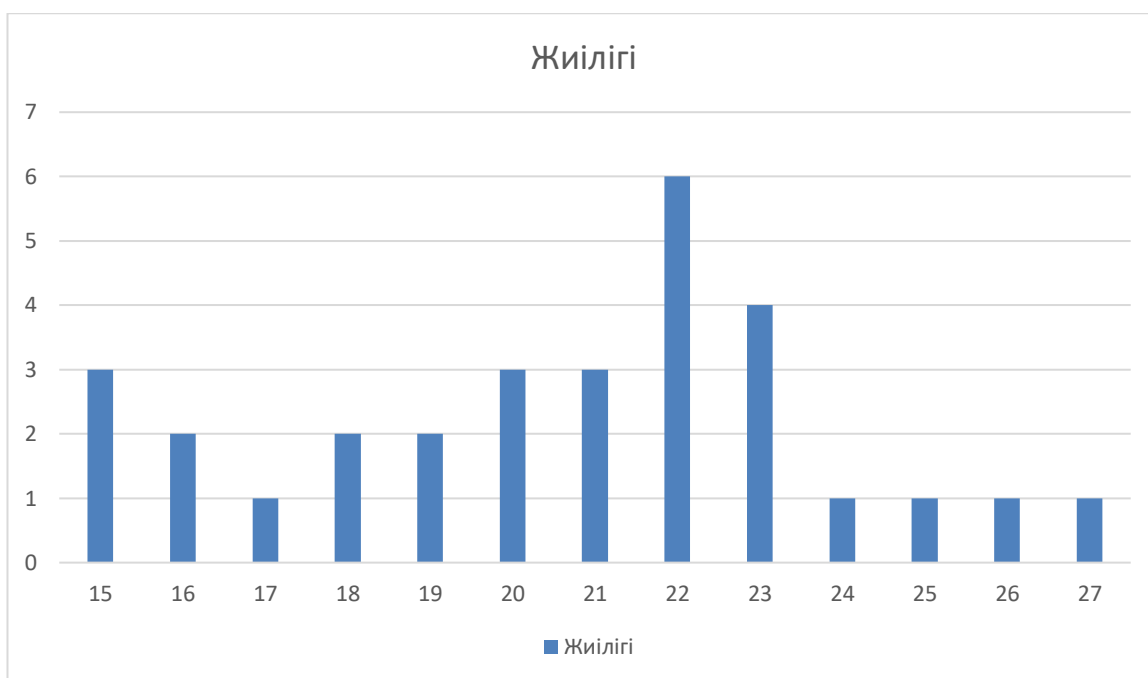
2 сурет. Көрсетілген нәтижелерді пайыздық деңгейде көрсеткіші

Әрі қарай, 2-кестеде келтірілген зерттелетін әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінің жиілігі туралы статистикалық деректерді өңдедік.

2 кесте. Әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінің жалпы баллдарының жиілігі

Жалпы балл	Жиілігі	Пайыз
15	3	10,0
16	2	6,7
17	1	3,3
18	2	6,7
19	2	6,7
20	3	10,0
21	3	10,0
22	6	20,0
23	4	13,3
24	1	3,3
25	1	3,3
26	1	3,3
27	1	3,3
Всего	30	100,0

2-кестеде келтірілген деректерді неғұрлым нақты көрсету үшін 3-суретте көрсетілген пайыздық қатынаста әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінде кездесетін жиіліктің гистограммасын құрдық. 2 кестеден көріп отырғанымыздай, зерттеу үлгісінде әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінің ұпайлары жиі кездеседі: 22,23 ұпай жиілігі 20%, 13,3% 15,20,21 ұпай жиілігі 10%. Алынған деректерді одан әрі талдау және өңдеу үшін Пирсонның корреляция коэффициентін есептеу түрінде математикалық статистика әдістерін қолдандық.

3 сурет. Әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінің кездесетін жиіліктің гистограммасы
 Суретте көрсетілгендей, әлеуметтік интеллект деңгейі орта көрсеткішті қамтиды.

3 кесте– Зерттелетін әлеуметтік интеллект көрсеткіштерінің корреляциясы

	Өзін-өзін тану	Өзін-өзі реттеу	Эмпатия	Коммуникабельділік	Өзін-өзі мотивациялау	Әлеуметтік интеллект	Жасы
Өзін-өзін тану	1	,312	,083	-,098	,093	,555**	-,038
Өзін-өзі реттеу	,312	1	,071	,111	,167	,579**	,051
Эмпатия	,083	,071	1	,069	,156	,578**	,045
Коммуникабельділік	-,098	,111	,069	1	,097	,382*	,204
Өзін-өзі мотивациялау	,093	,167	,156	,097	1	,560**	,002
Әлеуметтік интеллект	,555**	,579**	,578**	,382*	,560**	1	,087
Жасы	-,038	,051	,045	,204	,002	,087	1

** . Корреляция 0,01 (екі жақты) деңгейінде маңызды.

* . Корреляция 0,05 (екі жақты) деңгейінде маңызды.

3-кестеде келтірілген мәліметтерге сәйкес, өзін-өзін тану, өзін-өзі реттеу, эмпатия, коммуникабельділік, өзін-өзі мотивациялау көрсеткіштері мен әлеуметтік интеллект арасында корреляция оң байланысын көреміз. Қорытындылай келе, өзін-өзін тану, өзін-өзі реттеу, эмпатия, коммуникабельділік, өзін-өзі мотивациялау көрсеткіштері жоғары болса, әлеуметтік интеллект соғұрлым жоғары болады. Зерттеу нәтижесінде алынған деректерді әлеуметтік интеллект деңгейінің орташа көрсеткіштерін салыстыруға ыңғайлы болу үшін 5

кестеге біріктірдік, ал осы деректерді ұсынудың айқындылығы үшін 4-суретте көрсетілген гистограмма құрдық.

5 кесте – Сипаттамалық статистика

	Арифметикалық орта	Қалыпты ауытқу	Медиана	Асимметрия	Эксцесс	Минимум	Максимум
Өзін-өзін тану	4,333	1,348	5	-0,596	-0,505	1	6
Өзін-өзі реттеу	4,433	1,04	5	-1,429	2,476	1	6
Эмпатия	3,533	1,432	3	0,003	-0,817	1	6
Коммуникабельділік	3,5	1,042	3	0,353	-0,574	2	6
Өзін-өзі мотивациялау	4,767	1,194	5	-0,854	-0,237	2	6

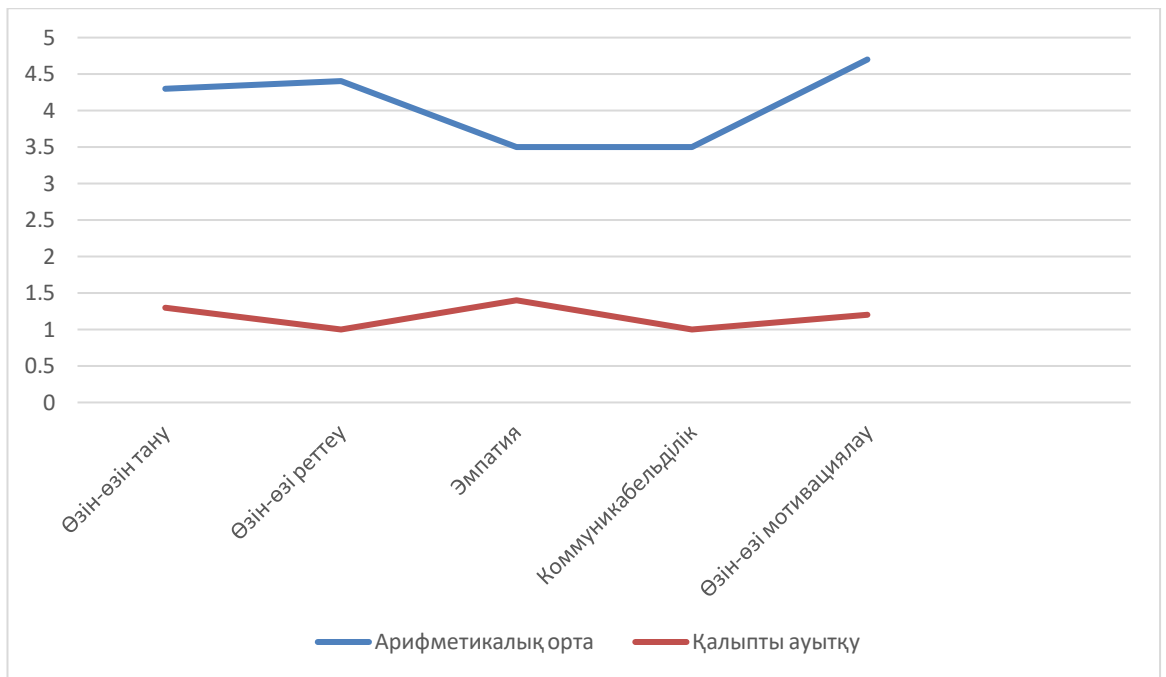
«Өзін-өзітану» орташа мәні-4.333. Үлгі бойынша мәндердің норма шегінде шашырауы (сигма=1.348). Медиана мәні-5. Оң жақты асимметрия анықталды ($A=-0.596$) - сынамада орташа мәннен жоғары мәндер жиі кездеседі. Теріс эксцесс анықталды ($E=-0.505$). Іріктеуде көптеген мәндер минимум мен максимумның шекті мәндеріне жақын орналасқан. Минимум-1, максимум-6.

«Өзін-өзі реттеу» орташа мәні-4.433. Бұл шкала бойынша салыстырмалы орта мәндерінің әлсіз шашырауы бар (сигма=1.04). Бұл белгі осы үлгі бойынша өте аз өзгеретінін көрсетеді. Медианалық мән-5. Оң жақты асимметрия анықталды ($A=-1.429$) - сынамада орташа мәннен жоғары мәндер жиі кездеседі. Оң эксцесс анықталды ($E=2.476$). Іріктеуде мәндер арифметикалық орташа мәнге қатысты басым болады. Минимум-1, максимум мәні-6.

«Эмпатия» шкаласы бойынша орташа мән 3.533 құрайды. Үлгі бойынша мәндердің норма шегінде шашырауы (сигма=1.432). Медианалық мән-3. Үлгідегі жоғары, орташа және төмен мәндер қалыпты үлестірімге өте жақын бөлінеді ($a=0.003$). Теріс эксцесс анықталды ($E=-0.817$). Іріктеуде көптеген мәндер минимум мен максимумның шекті мәндеріне жақын орналасқан. Минимумның мәні-1, максимум-6.

«Коммуникабельділік» шкаласы бойынша келесі орташа көрсеткіш есептелген, оның мәні 3.5. Үлгі бойынша мәндердің норма шегінде шашырауы (сигма=1.042). Үлгі медианасы 3-ке тең. Сол жақ асимметрия анықталды ($A=0.353$) - сынамада орташа мәннен төмен мәндер жиі кездеседі. Теріс эксцесс анықталды ($E=-0.574$). Іріктеуде көптеген мәндер минимум мен максимумның шекті мәндеріне жақын орналасқан. Минимумның мәні-2, максимум-6.

Келесі орташа көрсеткіш «өзін-өзі мотивациялау» оның мағынасы 4.767. Үлгі бойынша мәндердің норма шегінде шашырауы (сигма=1.194). Медианалық мән-5. Оң жақты асимметрия анықталды ($A=-0.854$) - сынамада орташа мәннен жоғары мәндер жиі кездеседі. Іріктемедегі орташа мәндерге қатысты мәндер қалыпты түрде бөлінеді ($E=-0.237$). Минимум-2, максимум-6.

4 сурет – Сипаттамалық статистиканың гистограммасы

5-кестеден соңғы жиынның орташа қалыпты ауытқуы аз екенін көруге болады, өйткені жиындағы мәндер орташа мәннің айналасында топтастырылған.

Қорытынды.

Әлеуметтік интеллект келесі компоненттерден тұрады: адамдарды түсіну, әлеуметтік түсінік, болашақты көре білу, әлеуметтік ережелер мен нормаларды білу, адамдармен қарым-қатынас жасау, жылы және қамқор болу, жаңа тәжірибе мен идеяларға ашық болу, әлеуметтік бейімделу, ымыраға келу және әділ болу. Әлеуметтік әсер мотивацияны және көшбасшылықты, басқаларға әсер етуді, үстемдік пен белсенділікті, басқаларды басқаруды қамтиды.

Осылайша, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі мотивациялау, коммуникабельділік, эмпатия, өзін-өзі тану дағдылары тиімді әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізі ретінде қарастырылады. Осылайша, білім алушылардың өзін-өзі реттеу, өзін-өзі мотивациялау, коммуникабельділік, эмпатия, өзін-өзі тану дағдылары болжамды әлеуметтік реакцияларды арттырады, әлеуметтік жағымсыз мінез-құлықты төмендетеді, сонымен қатар білім алушының әлеуметтік бейімделу қабілетіне және оның әлеуметтік дағдыларының деңгейіне оң әсер етеді, сондықтан ол әлеуметтік интеллекттің жоғары деңгейіне ие.

Нәтижелерді сипаттай отырып, білім алушы-қандастардың әлеуметтік интеллектісін, яғни өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, эмпатия, коммуникабельділік, өзін-өзі мотивациялау көрсеткіштерінің орта деңгейде екендігін анықтадық.

Студенттердің берген жауаптарын қарастыра отырып, мынадай қорытындылар жасауға болады:

- өзін-өзі тану, яғни жеке басының мәнін, қоғамдағы орнын, әлемнің бүкіл бейнесін білуі бойынша қабілетін;
- өзін-өзі реттеу, яғни өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекетін бақылау, реттеу және түзету қабілетін ;
- эмпатия, яғни басқа адамның эмоционалды жағдайын сезіну үрдісін оңтайландыруға байланысты тренингтер;
- коммуникабельділік басқа адамдармен тез тіл табысуға қажетті;
- өзін-өзі мотивациялау , өз мақсатына жетуге ықпал жасауға жұмыстар жүргізіледі.

Сонымен қатар, әлеуметтік интеллектінің жоғары деңгейі бар студенттер қиындықтарды жеңіп, оның және басқалардың арасындағы мәселелерді теріс эмоциялардан

алшақтату үшін қиындықтар мен даналықты қажет ететін әлеуметтік жағдайларды жеңе алады, мұнда өзін-өзі реттеу, өзін-өзі мотивациялау, коммуникабельділік, эмпатия, өзін-өзі тану рөлі студенттердің өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау дағдылары ретінде пайда болады, бұл оны жақсы мінез-құлық танытуға және басқаларға саналы түрде қарауға мәжбүр етеді. Зерттеу нәтижелері өзін-өзі реттеудің, өзін-өзі мотивациялаудың, коммуникабельділіктің, эмпатияның, өзін-өзі танудың әлеуметтік интеллектке қол жеткізуге қатысты маңыздылығын растайды, өйткені өзін-өзі реттеу, өзін-өзі мотивациялау, коммуникабельділік, эмпатия, өзін-өзі тану оқушының тәуелсіз болуына, өзін-өзі сезінуге және өз эмоцияларын, ойлау қабілеттерін, сондай-ақ эмоцияларын басқара білуге көмектеседі, осылайша оның басқалармен саналы түрде қарым-қатынас жасау қабілетін арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Sternberg R. J. *Handbook of Intelligence: (Cambridge University Press, 2004.)*
2. Mikhailova E. S. *Social'nyj intellekt. Konceptii, modeli, diagnostika [Social Intelligence. Concepts, models, diagnostics] (St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg University, 2014, - 266 p.)*
3. Fedorova E. A. *Social'nyj intellekt kak faktor formirovaniya otnosheniya k social'no znachimym ob"ektam u predstavitelej razlichnyh etnicheskikh grupp [Social intelligence as a factor in the formation of attitudes to socially significant objects among representatives of various ethnic groups: diss. kand. psycho. Sciences]. Yaroslavl, 2009. P. 305 [in Russian]*
4. Samekin A. S. *Vozrastnaya dinamika tochnosti i adekvatnosti mezhlichnostnogo vospriyatiya:// avtoreferat diss... na soisk. k.pskh.n. [Age dynamics of indicators and adequacy of international development: abstract diss... for the Candidate of psh.] Moscow. N. M.: Lomonosov Moscow State University, 2011. P. 28 [in Russian]*
5. Kunitsyna V. N., Kazarinova N.V., Pogolya V. M. *Mezhlichnostnoe obshchenie. [Interpersonal communication. Textbook for universities.] (Publishing house "Peter", 2003, 463-476 p.) [in Russian]*
6. Silvera D. H., Martinussen M. and Dahl T. I. *Tromso social intelligence scale, an indicator of social intelligence for self-reporting. (Scandinavian Journal of Psychology, 42, 2001. 313-319 p.)*
7. Ryan A. and Patrick H. *The social environment in the classroom and changes in motivation and involvement of adolescents in high school. (American Journal of Educational Research, 38 (2), 2001. 437-460 p.)*
8. Hopkins, M. M., and Bilimoria, D. *Social and emotional competencies that presuppose the success of male and female managers. (Journal of Management Development, 27(1), 2008. 13-35 p.)*
9. McCabe, L. A., Yi Gunn, J.S. *With a little help from my friends?: Self-regulation in groups of young children. (Journal of Mental Health of Infants, 28 (6), 2007. 584-605 p.)*
10. Murray D. U. and Rozanbalm K. *promoting self-regulation in adolescents and young adults: (brief overview of practice. 2015, 82 p.)*
11. Al Rab'a, Yu. A., & Mukabla, N. Ya. *Predictive ability of self-regulation, time management and metacognitive achievements of academic procrastination among high school students in Madaba Governorate. (Journal of the Islamic University of Educational and Psychological Research in the newspaper, 27 (2), 2019. 430-461 p.)*
12. Webb M. B., Johnson E. S., Mick J., Herzog B. And Clohessy A. B. *Development of a multidisciplinary model of self-regulation based on the school. (Interaction in school and clinic, 53 (5), 2018, 300-307 p.)*
13. Al-Janabi S. A. *Cognitive psychology. Amman. Al-Yazuri Publishing House, 2019.*
14. Abdul-Rauf T. and Issa I. *Emotional intelligence and social intelligence. Arab Training and Publication Group, 2018.*

15. A. Dyussenova, A. Mandykayeva, A. Ozdogru, Zh. Utaliyeva, A. Dauzhanova *Bilim aluşıqandastardıń empatialıq qabileteriniń psihologialıq erekşelikteri. [Psychological features of the empathic abilities of kazakh diaspora students]* (Astana: *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology Series*, 2022, № 4(141), 449-460 p.) [in Kazakh]

16. Arynova G., Uaisova G. *Bastauyş synyp oquşysynyń äleumettik intellektisin damytudağy oqu dialogynyń mümkindigi [The possibility of educational dialogue in the development of the social intelligence of a junior schoolchild]* (Almaty, : *Bulletin of Abai Kazakh National Pedagogical University, Pedagogy. Series*, 2022, № 4(76), 267-277 p.) [in Kazakh]